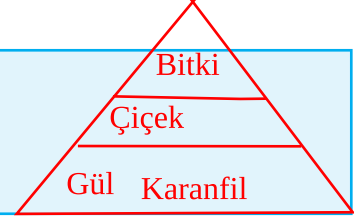
2.1.1.4. Tümdengelim, Tümevarım ve Analoji

İnsanların düşünceleri farklı olsa da düşünme biçimleri benzerdir. Bu benzerlik, genel olarak akıl yürütme şeklinden kaynaklanır. Akıl yürütme, en az iki yargı arasında birini diğerinin kanıtı olarak görüp bunlardan sonuç çıkarma işlemidir. Akıl yürütme, düşünme ve yeni bilgi oluşturmada mantıksal geçerlilik ve tutarlılığı sağlayan önemli bir unsurdur. Akıl yürütmenin yaygın üç türü vardır: tümdengelim, tümevarım ve analoji.

Tümdengelim (Dedüksiyon): Tümel bir önermeden tümeli veya tümelden tikel bir önermeyi çıkaran akıl yürütme biçimidir. Tümdengelim, öncüller doğru olarak kabul edildiğinde sonucun zorunlu olarak çıktığı tek akıl yürütme biçimidir. Bu bağlamda en güçlü argümanlar tümdengelim ile ortaya konur. Günlük hayatta sıkça kullanılan pek çok akıl yürütmede tümdengelimden yararlanılır.

Örnek
1. Öncül önerme: Bütün çiçekler bitkidir.
2. Öncül önerme: Bütün güller çiçektir.
Sonuç önermesi: O hâlde bütün güller de bitkidir.

Yukarıdaki argüman tümelden tümele doğru kurulmuştur.

Örnek
1. Öncül önerme: Tüm kuşlar uçar.
2. Öncül önerme: Serçe bir kuştur.
Sonuç önermesi: O hâlde serçe de uçar.

Yukarıdaki argüman tümelden tikele doğru kurulmuştur.

Tümevarım (Endüksiyon): Tek tek olay ve olgulardan genel yasalara veya tikel önermeden hareketle tümel önermeye doğru giden akıl yürütme biçimidir. Sonuçları kesin olmamakla birlikte güvenilirdir.

Örnek
1. Öncül önerme: Metal olan demir ısıtılınca genleşir.
2. Öncül önerme: Metal olan bakır ısıtılınca genleşir.
3. Öncül önerme: Metal olan alüminyum ısıtılınca genleşir.
4. Öncül önerme: Metal olan çinko ısıtılınca genleşir.
Sonuç önermesi: O hâlde bütün metaller ısıtılınca genleşir.

Analoji (Benzeşim): İki farklı nesne veya önerme arasındaki benzerliklere dayanarak çıkarım yapma işlemidir. Biri için ifade edilen benzerliğin diğeri için de geçerli olmasına dayanır. Bir tür benzetme olan analojinin tek başına akıl yürütme olup olamayacağı tartışmalı bir konudur. Analojik akıl yürütmenin tümdengelim veya tümevarıma benzeyen yönleri olmasına rağmen analojide genelleme yapılamaz. Analojide olgu veya nesnelere ilişkin yargılardan yine olgu veya nesnelere ilişkin sonuçlara varılır.

Örnek
1. Öncül önerme: Dünya'da ve Mars'ta atmosfer vardır.
2. Öncül önerme: Dünya'da yaşam vardır.
Sonuç önermesi: O hâlde Mars'ta da yaşam bulunabilir.

Uygulama

Aşağıdaki metni inceleyerek akıl yürütme türlerini işaretleyiniz.

Akıl Yürütme Biçimlerini Bulmaya Yönelik Bazı Öneriler

- Tümel önermelerde bütün, tüm, hepsi ... tikel önermelerde ise "bazı, kimi ..." ifadeleri kullanılır.
- Analojide genelde "gibi, benzer, aynı, aralarında fark olsa da ..." ifadeleri kullanılır.
- Sonuç önermesinde genelde "o hâlde, genel olarak, dolayısıyla ..." ifadeleri kullanılır.

KANTİN

Öğlen yemeği için kantinin önünde oldukça kalabalık bir grup vardı. Öne geçmeye çalıştım. "Bütün öğrenciler sıraya geçsin, sırayla alın yiyeceklerinizi!" dedi nöbetçi öğretmenimiz. Ben de bir öğrenciydim ve sıraya girdim.

Kantinci Hüseyin amca iki ay önce simide 10 kuruş zam yapmıştı. Sebebini sorduğumda una zam geldiğini söyledi. Bir ay önce tekrar 10 kuruş zam yaptı. "Yine mi una zam geldi Hüseyin amca?" diye alaycı bir şekilde sorduğumda "Susama zam gelmiş." dedi. Demek ki bir şeyin ham maddesine gelen zamlar, o ürünün fiyatını artırıyor diye düşündüm. Bir tane simit istedim.

Simidin yanına bir tane de gazlı içecek istedim. "Tüm gazlı içeceklerin satışı yasaklandı çünkü sağlığa zararlı." dedi. Düşündüm, gazoz istesem o da gazlı. Adı üstünde "gaz-oz". İsmini veremeyeceğim sarı içecekten istesem o da gazlı. O hâlde o da yasaktır. "Ayran verebilirsin o zaman." dedim. İtiraz etmeden verdi.

Paramı vermek için elimi cebime attığımda paramın eksik olduğunu fark ettim. Çünkü bugün sabah arkadaşıma biraz borç vermiştim. O sırada yanımda arkadaşım Ahmet'i gördüm, ondan borç istedim. Parasının ancak kendisine yeteceğini söyledi. Kuyruğun ilerisinde Nurgül vardı ama onda da fazla para yokmuş. Dolayısıyla arkadaşlarımın hiçbirinde fazla para olmadığını düşündüm. O sırada kantinci Hüseyin amca "Kendini sıkma, olduğu zaman getirirsin parayı." dedi. Bundan önceki okulumda da kantin işletenler, bu tür durumlarda bizi idare ederdi. Hatta geciktirirsen bile sorun çıkarmazlardı. İlkokuldaki kantincilerimiz de aynı şekildeydi. Simidimden bir parça kopararak çiğnemeye başladım. "Bütün kantinciler iyidir." dedim giderken.

Komisyon